

Ermita de Sant Hilari

Abrera

Ubicació

Comarca: Baix Llobregat
Lloc/Adreça: Camí de Sant Hilari - 08630 Abrera.
Emplaçament
Alçada: Al barri de Sant Hilari, a l'altra banda de la línia de ferrocarrils
76

Coordenades:

Latitud: 41.52082
Longitud: 1.91161
UTM Est (X): 409188
UTM Nord (Y): 4597147

Classificació

Número de fitxa 08001 - 19
Àmbit: Patrimoni immoble
Tipologia Edifici
Estil / època: Medieval Pre-romànic
Segle IX-X
Estat de conservació Bo
Protecció Legal
Tipus de protecció: BCIL
Observacions protecció: El 26 de novembre de 2020 el consistori d'Abrera va declarar, per unanimitat, el conjunt patrimonial de Sant Hilari com a BCIL/Bé Cultural d'Interès Local. Clau 44a, art. 165 Llei 2/2002 d'urbanisme dj., 26/11/2020 - 12:00
Data aprovació: Si, IPA 18065
Número inventari
Generalitat i altres inventaris
Accés Fàcil
Ús actual: Cultural
Titularitat Pública
Titular: Ajuntament d'Abrera. Pl. Constitució, 1. Abrera
Fitxes associades:

Autoria de la fitxa

ArqueoCat SL - Natàlia Salazar

Data de registre de la fitxa:

ds., 10/02/2007 - 01:00

Autoria de la darrera revisió:

Josep Anton Pérez Arriaga (Tríade Serveis Culturals)

Data de la darrera revisió: dj., 10/12/2020 - 11:35

Descripció

Aquest element forma part del conjunt patrimonial de Sant Hilari, que a banda de l'ermita consta del mas de Sant Hilari i de diverses estructures arqueològiques visibles de cronologia romana i medieval.

Es tracta d'un edifici de petites dimensions (6 metres de longitud per 3,25 metres d'ample en la nau i 3 metres en l'absis), d'una sola nau rectangular coberta amb volta de canó i absis exempt trapezoïdal. (cf. l'informe de Lacuesta i López Mullor, 2011, i Ripoll *et al.*, 2020; Ripoll i Tuset 2020). Està feta de maçoneria, arrebossat a l'exterior i pintat modernament l'interior.

La nau presenta dues particularitats, la primera la presència de dos arcs ens els murs nord i dos al mur sud, de mides desiguals, amb sengles bancs a la paret inferior. La segona és l'existència d'una cambra el costat nord en comunicació amb l'absis mitjançant un arc, fet que es repeteix en el costat sud, encara que aquí és cec.

A l'interior destaquen també sis impostes, quatre a l'arc triomfal i dos a l'interior de l'absis. Les dues primeres són reaprofitades, de tradició tardoromana. Les altres dues impostes de l'arc triomfal són una còpia del segle X de les tardoromanes, però estan fetes amb poca traça. La de la banda esquerra és de forma rectangular amb una part voladissa decorada i sense motlures de cavet. La de la banda dreta té un voladís motllurat, simulant uns bocells sense filet intermedi i sense relleu figurat ni incisions geomètriques. També del segle X són les impostes de l'absis, però estan molt malmeses. La de la dreta està trencada i no té motlluratge. La imposta del costat esquerre, també trencada, té la part volada amb quatre mitjos bocells, de secció semicilíndrica, més o menys esglaonats amb solcs de separació profunds.

El projecte d'intervenció arqueològica i de restauració portat a terme entre 2017 i 2019 sota la direcció científica de la Dra. Gisela Ripoll i el Dr. Francesc Tuset (Universitat de Barcelona), ha documentat que l'església es construeix directament sobre estructures anteriors: un espai termal romà d'època imperial (segles II d. C. i inicis del III d. C.). El mateix projecte va determinar la realització de sondatges parietals a l'interior de l'edifici religiós. La intervenció realitzada per l'empresa Gamarra & García d'obertura de cales per a la determinació de color i ornamentacions ocultes anteriors, va documentar la conservació d'una gran superfície de pintures murals.

Història

La cronologia de l'església en sí mateixa ha estat objecte de discussió (cf. Ripoll *et al.*, 2020; Ripoll i Tuset 2020). Des de ben aviat, J. Ainaud (1962: 43) va considerar la possibilitat que l'església fos l'oratori, d'una *villa* aristocràtica d'època baix-imperial amb continuïtat a època medieval. Per X. Barral s'emmarca cronològicament dins del segle X, excloent el primer terç (Barral, 1981: 244), i M. Pagès la posiciona als segles IX i X, o inclús abans, per la presència de unes impostes a l'interior senyalant el doble arc triomfal i

els angles de tancament del absis i que considera dues d'elles d'època visigoda i les altres dues imitacions medievals (Pagès, 1983: 148; 1992).

L'estudi del material ceràmic, localitzat a l'entorn del edifici religiós resultat de les intervencions de 2017 i 2018, dona una cronologia que no va més enllà d'inicis de segle III d. C. i és particularment intens pel segle II d. C. Les intervencions a tocar de la capella, ratifiquen la presència d'una gran estructura termal i en relació a les aigües, que ha de correspondre a aquesta cronologia. No obstant, el conjunt d'edificacions passà, al menys, per dues fases de reutilització, actualment en fase d'estudi (cf. Ripoll *et al.*, 2020; Ripoll i Tuset 2020).

Segons els estudis de l'equip liderat per G. Ripoll i F. Tuset, el lloc de Sant Hilari, com a tal, és difícil de identificar a les fonts textuais (cf. Ripoll *et al.*, 2020; Ripoll i Tuset 2020). Hi ha constància de dos documents que es refereixen a una considerable extensió de terreny paral·lela al riu Llobregat, potser la zona de Sant Hilari, encara que no s'esmenta explícitament. El document de venda de l'any 951 (Baiges, Feliu i Salrach, 1999, doc. 8, segons Ripoll *et al.*, 2020 i Ripoll i Tuset 2020) es refereix al Camp d'Abrera *?campo de Breda?* donant els límits que arriben fins a Martorell, a tocar de l'Anoia i el torrent de Llops. Pel nord probablement tenia com a límit la riera de Magarola. Més difícil és fixar el límit per l'oest, tot i que defineix afrontacions.

El segon document, aquest de l'any 1093 (Baiges, Feliu i Salrach, 1999, doc. 249, segons Ripoll *et al.*, 2020 i Ripoll i Tuset 2020), esmenta una terra i una vinya que apareixen situades al Pla d'Abrera *?in locum que vocant Planicie Brede?* i amb referència a un camí públic. La relació amb el abans delimitat espai com *campo di Breda* ha de correspondre a la *Planicie Brede* del document de finals de segle XI. Aquest text del 1093 és interessant també perquè localitza la planícia d'Abrera, entenem que l'esperó de Sant Hilari sobre el Llobregat, proporcionant la següent informació: *et est ipsa terra et ipsa vinea in pago Barchinonense, infra termine de Castrum Rodanes in locum ...*

La designació toponímica de Sant Hilari es correspon amb l'hagiònim d'Hilari, bisbe de Poitiers cap a l'any 350, ferm opositor a l'arrianisme. El culte a Sant Hilari és molt antic a la Península Ibèrica. Segons l'Inventari de Patrimoni Arquitectònic de la capella és esmentada documentalment per primer cop l'any 1252, quan Ramon de Voltrera, feudatari de Castellví, fa hereu del castell de Voltrera i de la casa de Sant Hilari el seu fill Ramon i, en substitució d'aquest, el seu segon fill, Pere. La capella és esmentada posteriorment en les visites pastorals a partir del 1310, al segle XVI es dona el nom de Quadra de Sant Hilari a la finca. A partir de l'any 1555 la inspecció de l'església de Sant Pere d'Abrera per part dels bisbes de Barcelona incloïa una visita obligada a les dues capelles dependents de la parròquia: Sant Hilari i Sant Ermengol. És aquesta l'època de màxima eclosió de les processons, els romiatges, les confraries i els pelegrinatges a la capella.

L'entitat arquitectònica de les estructures muraries ha fet que tradicionalment hagin estat interpretades com a elements d'una *villa* romana per diferents autors (Ripoll *et al.*, 2020 i Ripoll i Tuset 2020). Ja J. Ainaud a mitjans de segle passat cridava l'atenció d'aquest conjunt proposant una transició entre un oratori privat romà a un església del primer moment medieval (1962). M. Soler (2000: 19-20) hipotetitza que la *villa* romana anomenada "Villa Alba", emplaçada teòricament en l'espai ocupat per la urbanització de Can Vilalba (Abrera), de la que mai s'han documentat restes, podria ser, realment una continuació del *fundus* de la *villa* de Sant Hilari a l'altra riba del riu. Però de fet sobre aquest topònim de 'Vilalba', tal com argumenten Ripoll i Tuset (Ripoll *et al.*, 2020 i Ripoll i Tuset 2020), el seu origen es troba a mitjans de segle XV, quan Violant de Sentmenat i Voltrera, casà amb Pere de Vilalba, substituint així el topònim de Voltrera per Vilalba (Valls i Pueyo, 1996: 32).

Segons els informes i memòries establertes per l'equip liderat per Ripoll i Tuset (cf. Mesas *et al.* 2018a, 2018b, 2018c, 2019; Ripoll *et al.* 2018a, 2018b, 2020; Ripoll i Tuset 2020), les estructures visibles del conjunt varen ser objecte de restauració a l'any 2005. Concretament les situades al costat nord de l'església,

donat que presentaven un acusat estat de degradació.

Anys més tard es dugué a terme una petita intervenció preventiva a mans de l'Empresa Àtics (Moreno, 2015) subordinada a la restauració i consolidació de l'església a l'any 2015.

L'any 2016 es va portar a terme una prospecció geofísica, per part de l'empresa SOT Prospecció Arqueològica, amb l'objectiu d'avaluar el potencial i l'extensió del jaciment. Els resultats van permetre documentar un seguit d'estructures (paviments i/o nivells de circulació, estructures de combustió, sitges, murs, etc.) que reafirmaven l'existència al subsòl d'evidències arqueològiques així com el seu abast espacial (Sala i Ortiz, 2016).

A finals de setembre de 2016 es projectà un acord de col·laboració entre l'Ajuntament d'Abrera i la Universitat de Barcelona coordinada científicament pels professors Gisela Ripoll i Francesc Tuset, per a la recuperació de Sant Hilari d'Abrera, que acabà amb la signatura d'un conveni institucional signat l'any 2019. S'endegaren així, les intervencions arqueològiques dels anys 2017 a 2019, portades a terme per l'empresa Tríade Serveis Culturals, sota la direcció de Imma Mesas i la coordinació de Xavier Esteve (Mesas *et al.* 2018a, 2018b, 2018c, 2019; Ripoll *et al.* 2018a, 2018b, 2020; Ripoll i Tuset 2020).

Els resultats de 2017 van permetre documentar a l'entorn immediat de l'església un edifici termal i una àrea de dipòsits, així com un seguit d'estructures de cronologia romana en relació al conjunt termal. També, fou rellevant la documentació als camps situats a l'oest de l'església d'una sitja i de dos potents fonamentacions que insinuaven una clara prolongació del conjunt arquitectònic en sentit nord-oest. D'altre banda, l'estudi geològic posà de relleu la importància de l'aigua en tot l'entorn i determinà l'existència d'una surgència d'aigua dolça constant, no localitzada, que està marcant el comportament de l'ocupació romana i medieval (Mesas *et al.* 2018a, 2018b; Ripoll *et al.* 2018a).

Posteriorment, l'abril de 2018 s'hi efectuà una nova intervenció arqueològica preventiva a l'edifici termal, en aquest cas de consolidació, que consistí en la col·locació d'una coberta metàl·lica que protegís temporalment l'*alveus* o piscina d'aigua calenta del *caldarium* (Mesas *et al.* 2018c; Ripoll *et al.* 2018b).

La intervenció de 2019, es centrà en la documentació de les restes que mostren la continuïtat del conjunt al menys fins a segle XIII. Els espais exteriors s'estructuren en àmbits definits amb murs de pedra creant zones dedicades a l'emmagatzematge d'excedents: petites concentracions de sitges. Per últim, la localització de noves estructures (sitges) als terrenys situats al nord-oest, amplien l'extensió del conjunt arqueològic més enllà del límit que es suposava inicialment (Mesas *et al.* 2019; Ripoll *et al.* 2020; Ripoll i Tuset 2020).

Bibliografia

AINAUD, J. (1962): "La capilla de Sant Hilari en Abrera". *Revista San Jorge*, núm. 47, Diputació de Barcelona, Barcelona, 1962, p. 40-43.

BAIGES, I.J., FELIU, G. i SALRACH, J.M. (dirs.) (1999): *Els pergamins de l'Arxiu. Comtal de Barcelona, de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*, Fundació Noguera, 3 vols., Barcelona, (docs. 8 i 249).

BARRAL, X. (1981): *L'art pre-romànic a Catalunya: segles IX-X*, Edicions 62, Barcelona (fitxa: Sant Pere d'Abrera/Sant Hilari d'Abrera; planta X. Barral i M.P. Raynaud), p. 110-111 i 244.

Inventari del Patrimoni arqueològic de la Generalitat de Catalunya, comarca del Baix Llobregat.

Inventari del Patrimoni arquitectònic de la Generalitat de Catalunya, comarca del Baix Llobregat.

- LACUESTA, R. i LÓPEZ MULLOR, A. (2011): *Antiga església de Sant Hilari, Abrera (Baix Llobregat). Informe històric i artístic*, Secció Tècnica d'Investigació, Catalogació i Difusió, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, Diputació de Barcelona, Barcelona. Manuscrit inèdit.
- MORENO EXPÓSITO, I. (2015): *Memòria de la intervenció arqueològica l'ermita de Sant Hilari d'Abrera (Baix Llobregat) (2 al 6 de febrer de 2015)*, Àtics, Barcelona. Manuscrit inèdit.
- PAGÈS I PARETAS, M. (1983) *Les esglésies pre-romàniques a la comarca del Baix Llobregat*. Institut d'Estudis Catalans, p. 135-149.
- PAGÈS I PARETAS, Montserrat, Sant Hilari, *Catalunya Romànica*, vol. XX: *El Barcelonès, El Baix Llobregat*,
- RIPOLL; G., F. TUSET, A. GAMARRA, X. ESTEVE, I. MESAS, R. JULIÀ i S. RIERA (2020), *El conjunto patrimonial de Sant Hilari d'Abrera. Proyecto básico de intervención arqueológica y de restauración en la iglesia de Sant Hilari 2020*, Convocatòria del 1,5% Cultural. Ayudas del Ministerio de Transportes, Movilidad y Agenda Urbana para la conservación del patrimonio arquitectónico, Universitat de Barcelona, Tríade-Serveis Culturals i Ajuntament d'Abrera, Barcelona, 20 p., figs., plànols. Manuscrit inèdit.
- RIPOLL, G. i TUSET, F. (2020): *El conjunt patrimonial de Sant Hilari d'Abrera. Projecte d'intervenció arqueològica i de restauració a l'església de Sant Hilari 2020*, Universitat de Barcelona i Ajuntament d'Abrera, Barcelona, 17 p., figs., plànols. Manuscrit inèdit.
- SALA, R. i ORTIZ, H. (2016), *Prospecció geofísica per la delimitació i descripció de restes arqueològiques. Jaciment arqueològic de Sant Hilari, Abrera-Barcelona*. Manuscrit inèdit.
- SOLER, Maria (2000): Transcripció, traducció i notes del segon document més antic que es conserva a Abrera (1382), *Abrera. Revista Informativa*, p. 25, 26 i 27, Amics d'Abrera (1998).
- SOLER, Maria (2000): *L'església de Sant Pere d'Abrera. Estudi sobre la seva evolució històrica*, Abrera, Ajuntament d'Abrera.
- SOLER, Maria (2003): Feudalisme i nucleació poblacional. Processos de concentració de l'hàbitat al comtat de Barcelona entre els segles X i XIII, *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 23/24, p. 69-101.
- SOLER, Maria, Medieval (2002): Topographical urban models: development and morphological evolution of the villages in Barcelona's county between the 10th and 13th centuries, *Centre, Region, Periphery. III International Conference of Medieval and Later Archaeology*, vol. 2, Basilea, Folio Verlag, p. 573-579.
- SOLER, Maria (2016): Diversidad de cultivos y GIS. Los Sistemas de Información Geográfica en el estudio del paisaje agrícola del condado de Barcelona (siglos IX-XII), *Old and New Worlds: the Global Challenges of Rural History | International Conference, Lisbon, ISCTE-IUL, 27-30 January* .
- SOLER, Maria, GUIX, Joan Carles i GUIX, Sofia (2000): Restes arqueològiques d'època ibèrica al polígon Barcelonès (Abrera), in *XLIII Assemblée Intercomarcal d'Estudiosos, resum de les comunicacions*, Ed. Ajuntament de Martorell. Martorell.
- VALLS I PUEYO, Joan (1996): La història de Castellbell i el Vilar, un projecte en marxa, *Dovella*, 51, p. 29-36.

